

TREBALLANT SOBRE EL CAMÍ DE VILAFRANCA A MONTBLANC

*Casimir Pla, Isidre Pastor, Maribel Serra,
Joan Anton Ventura i Miquel Vives**

Resum

El present article pretén descriure el projecte de recerca que s'ha engegat al voltant de la recuperació de l'antic camí de Vilafranca a Montblanc, tot destacant els punts d'interès que trobem durant el seu recorregut i plantejant la necessitat d'engagar un projecte més gran que n'impulsi la preservació i recuperació.

Paraules clau: camí ral, Terres del Gaià, camí de Vilafranca, Alt Camp, Alt Penedès, Conca de Barberà.

Abstract

This paper describes the research project that has been launched around the recovery of the former path from Vilafranca to Montblanc, highlighting the points of interest found during the route and considering the necessity of starting a larger project to promote its preservation and recovery.

Key words: former path, Terres del Gaià, Vilafranca path, Alt Camp, Alt Penedès, Conca de Barberà.

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ I DEFINICIÓ D'OBJECTIUS

El que considerem camí de Vilafranca del Penedès a Montblanc és el trajecte que connecta Vilafranca, a l'Alt Penedès, i Montblanc, a la Conca de Barberà, viles separades aproximadament per 45 quilòmetres. Sense apartar-se mai massa de la direcció més dreturera, creua els colls de Santa Cristina, a la serra del Montmell, i de Lilla, a la serra de Miramar, i, per tant, a més de les comarques esmentades, travessa el Baix Penedès i l'Alt Camp.¹

Es tracta d'un camí molt antic. Hi ha nombroses evidències arqueològiques que proven que el camí existeix amb anterioritat a la fundació de les dues viles, probablement ja s'usava en època romana o pretèrites. Ambdues viles, des de la seva creació, van ser posades, primer, sota l'autoritat comtal, i després, reial, a causa del seu emplaçament enmig d'extensos

¹ Tot i que es tracta d'un camí ancestral, en considerar-se «camí ral» dona unitat i gaudeix de protecció com a camí de primer ordre.

* Casimir Pla és membre de l'Institut d'Estudis Penedesenc, Isidre Pastor és arqueòleg i membre del Centre d'Estudis del Gaià, Maribel Serra pertany a Terres del Gaià, Joan Anton Ventura a l'Institut d'Estudis Penedesencs i Miquel Vives al Centre d'Estudis Martorellencs.

territoris sota jurisdicció feudal. Vilafranca i Montblanc van ser caps de vegueria i van rebre concessions de mercats, fires i altres privilegis.

Vilafranca fou fundada cap a mitjan segle XII i reemplaçava l'antiga capitalitat del castell d'Olèrdola al Penedès; Montblanc, poc més tard, en època de Ramon Berenguer IV, en un emplaçament estratègic per a assegurar el pas cap a la recent conquerida Lleida i, a la vegada, impulsar el control del sobirà sobre la Catalunya Nova.

Al llarg de la seva història, el camí ha variat diverses vegades el seu itinerari, segons els centres d'interès econòmic al llarg del seu traçat. A finals del segle XIX, el 1871, es comença a construir la carretera d'Alcover a Santa Creu de Calafell, l'actual C-51, i posteriorment, a començament del segle XX, la de Sant Sadurní a la Bisbal del Penedès per Vilafranca, les actuals C-242 i B-212. Aquestes noves vies de comunicació van deixar obsolet l'antic camí. Amb tot, encara es pot resseguir sencer, a excepció d'uns pocs trams perduts.

Montblanc quedava situada estratègicament en la cruïlla de dos camins: el camí que des de Tarragona (conquerida pels cristians el 1116) pujava fins a Lleida ja des d'època romana, i el camí que, des de la recentment establerta Vilafranca, conflueix igualment cap a la Terra Ferma, i que també fou utilitzat pels romans.

Des del punt de vista geogràfic, el pas pel coll Alberic, actual coll de Santa Cristina o la Rubiola, és la via més fàcil per passar de la façana marítima cap a l'interior superant la serralada Prelitoral. Igualment, el coll de Lilla és un dels passos més centrals per saltar la barrera de Miramar.

Els estudis fets sobre el cadastre romà aporten una nova dimensió a l'anàlisi del camí esmentat. En la part corresponent a l'Alt Camp, el traçat rectilini des del coll Alberic² fins a Fontscaldes coincideix amb un límit de centuriació romana a la qual s'afegirien en línies perpendiculars altres camins d'origen romà.³ També del coll d'Alberic a Vilafranca, la recta que passa per l'Almúnia i la Bleda coincideix perfectament amb un dels límits de la centuriació.⁴ I en aquest sector s'obre una nova perspectiva quan els arqueòlegs, tant els més antics⁵ com els actuals, entenen que un ramal procedent de la via Augusta sortia de l'àrea de la Ràpita cap al coll de Santa Cristina en direcció a les terres de Lleida.⁶

El pas de la història ha anat adequant i modificant el traç d'aquest camí a fi d'atendre les noves realitats que sorgien sobre el territori. Així, ja en la mateixa època medieval, quan pren el nom de camí de Vilafranca a Montblanc, la presència de nuclis incipients de població, com Valls i Vila-rodona, i dels monestirs, en aquest cas Santes Creus, en comencen a modificar el traçat, i fan el que s'anomena captacions. Fins el nom *camí de Vilafranca a Montblanc*, acaba coneixent-se, al segle XIX, com a *camí de Vilafranca a Valls*.

Com s'ha dit, sobre el terreny podem veure les traces d'un camí que travessa l'Alt Camp des del coll de Santa Cristina fins a Fontscaldes, al peu del coll de Lilla. Aquest camí, que és ben recte, no passa per cap de les viles existents, la qual cosa en testimonia l'antiguitat.

² El nom de *coll Alberic* apareix a la documentació a partir del segle XII.

³ GURT I MARQUES (1988).

⁴ PALET (2006).

⁵ GIRÓ (1950).

⁶ DE SOTO (2010).

Però ja ben aviat, a l'alçada de Rodonyà, surten dues variants: la que duu per Vilardida i Alió cap a la vila de Valls, i que segueix per Masmolets fins al coll de Lilla, i la que es desvia cap a Vila-rodona i el monestir de Santes Creus, i que s'obre al pas de la serra de Miramar pel coll de Cabra.

A la zona del Penedès, les restes de camí que encara perduren i la toponímia ens fan pensar, amb força certesa, que hi havia dos itineraris que sortien de Vilafranca i coincidien a l'Hostal Nou, passat Sant Jaume dels Domenys. Un ramal transcorre, encara avui, pel peu de la muntanya, i l'altre puja des del camí ral de Tarragona, a l'altura de la Ràpita, fins que passat Sant Jaume dels Domenys es fon amb l'altre a l'Hostal Nou. Saber quin dels dos era més usat, en quina època i en quines circumstàncies, encara no està ben estudiat. Només podem avançar que alguns capbreus dels segles XVII i XVIII de la zona de l'Hostal Nou, que es guarden a l'Arxiu Comarcal de Vilafranca, quan es refereixen al camí que passa pel peu de la muntanya l'anomenen *camí ral Vell*. I com que als capbreus del XVI pertanyents a la mateixa zona no apareix l'adjectiu *vell*, podríem deduir que el ramal que va a trobar el camí ral de Tarragona a la Ràpita-Monjos va esdevenir preferent a partir del segle XVII. D'altra banda, en la cartografia dels segles XVII-XIX, la majoria de tipus militar, el trajecte marcat és el dels Monjos, probablement per la major facilitat que oferia per al trànsit dels carros i dels pertrets de guerra. En tot cas eren dues rutes certament transitades i mantingudes vives en alguns trams fins ben entrat el segle XX.⁷

Sobre aquest camí s'ha treballat sectorialment. Esmentem la tasca del Consell Comarcal de l'Alt Camp a fer la senyalització del tram que els pertany, i el treball, circumscrit a la Bisbal del Penedès, de Benjamí Català, qui ha aportat moltes dades i anecdotari sobre el camí i les incidències que al llarg de la història hi han ocorregut.

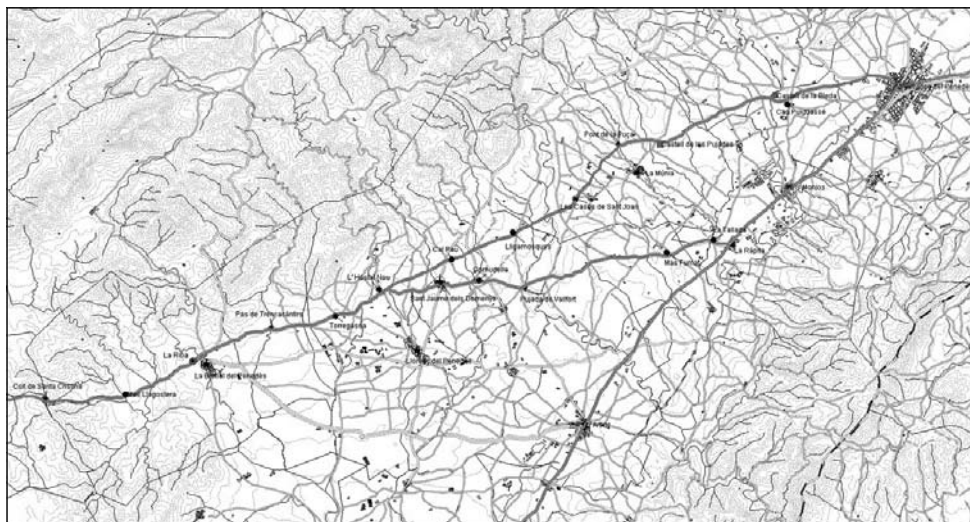
La nostra tasca té com a objectiu la identificació del camí medieval, hereu d'antigues rutes romanes i potser anteriors. Assenyaem l'estat en què es troba, la possibilitat de reconstruir-lo per a ús dels vianants, i les variants que cal fer actualment per superar trams definitivament perduts o adequar-lo als caminants que el vulguin resseguir.

Per treballar sobre aquest camí hem començat per fer-lo a peu, tant els fragments ben visibles com aquells, més aviat pocs, només entrevistos i, molt pocs, suposats. La conversa amb gent del país ens ha permès de recollir el que encara queda en la memòria familiar sobre un trajecte no tan antic. Cal tenir en compte, com dèiem, que la carretera de Vilafranca a la Bisbal és de començaments del segle XX i la del Vendrell a Valls de mitjan segle XIX.

Ens hem valgut dels mapes disponibles com són els de l'Institut Català de Cartografia, l'*Hipermapa de Catalunya*, els mapes del cadastre i d'altres dades de caràcter municipal. Hem analitzat mapes de cadastres més antics, d'inicis del segle XX, i el mapa aeri cadastral que es féu a Tarragona l'any 1956. Mapes que registren els canvis soferts pel territori abans de la intensa sotragada de les urbanitzacions, autopistes i polígons industrials.

També hem utilitzat la *Carta Arqueològica de Catalunya*, que reflecteix tots els jaciments, des dels iberoromans fins als medievals, que hi ha escampats al llarg del camí.

⁷ Els dos camins es poden observar gairebé sencers a *El mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona*, editat pel Dr. Jaume Almera els anys 1897-1900. Catàleg cartogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

□ Mapa 1: Camí ral al seu pas pels municipis del Penedès.

Una altra font d'informació molt valuosa són els mapes militars corresponents a les guerres del segle XVII i, sobretot, els de la guerra del Francès, elaborats per l'exèrcit d'aquell estat. Els relats d'aquestes guerres, contemporanis gairebé a les accions mateixes, també aporten detalls prou interessants. Com alguna novel·la històrica de l'època i els sainets entorn de les lluites carlines del XIX.

De testimonis personals que facin referència al camí en alguna de les seves varietats o trams en concret poca cosa trobem, si exceptuem el relat dels trasllats dels monarques enterrats a Poblet i Santes Creus, des del lloc de l'òbit fins als referits monestirs. I la documentació sobre els itineraris de la cort medieval. Pel que fa a la documentació oficial i administrativa, estem treballant en la recerca en capbreus i altres documents d'arxiu que podrien donar més informació.

També caldria acabar una recerca bibliogràfica de llibres de memòries i publicacions d'història local que poden recollir tradicions i anècdotes que fan al cas.

2. ADMINISTRACIÓ I LEGISLACIÓ

Esperem que el coneixement del camí de Vilafranca a Montblanc sensibilitzi ajuntaments i consells comarcals per tal que s'elabori un catàleg dels camins i trams a preservar, de manera que no quedin tallats definitivament com ha passat en construir la variant de la N-340 al seu pas pels Monjos o la variant de Fontscaldes cap al coll de Lilla. Per preservar-los i evitar que es malmetin o es converteixin en abocadors de runa.

El procés de recuperació i valorització de tot el traçat d'aquest antic camí ha de comportar, també, poder disposar dels instruments i recursos necessaris per garantir la seva protecció legal. En aquest sentit, el programa de treball, que aquí presentem, posa de manifest que malgrat que estem encara a l'espera de l'aprovació d'una legislació pròpia i específica sobre

camins i vies pecuàries, ja es disposa de pautes legals que regulen molts aspectes relacionats amb el caràcter i la titularitat pública de l'ús dels camins.

Entre aquestes s'inclourien des del codi civil, la Llei municipal i de règim local i reglament, la Llei 7/1993 de carreteres, la Llei 9/93 del patrimoni cultural, el mateix dret civil català i, fins i tot, el cadastre.

A l'empara del que estableix tota aquesta legislació amb relació als camins, ja es disposa d'una base legal que possibilita començar a treballar per defensar aquest domini públic del camí ral de Vilafranca així com del seu manteniment per part de les administracions.

Tot i la manca d'una legislació pròpia específica la protecció jurídica del camí ral està plenament garantida, si bé és primordial la col·laboració de les corporacions municipals en el seu manteniment i, evidentment, en la recuperació dels trams perduts. En aquest sentit cada cop són més els municipis que disposen d'ordenances municipals per regular en matèria de camins.

El camí ral, com a exemple de les infraestructures viàries històriques, ha configurat i determinat l'ordenació del territori, des de l'antiguitat fins als nostres dies. El conjunt d'aquests elements viaris forma part del patrimoni cultural, i com a tal cal considerar-los com un bé comú, el qual cal preservar i conservar. El traçat del camí i les restes que s'hi vinculen són un referent territorial com a bé de domini públic, i, per tant, ha de ser considerat inalienable, imprescriptible i inembargable.

Els plantejaments exposats són, per tant, essencials per a la recuperació i valorització tant del traçat del camí com per a la preservació de les restes materials del patrimoni immoble associat o vinculat a aquesta infraestructura de comunicació.

Finalment, cal no menystenir el potencial turístic que pot tenir la recuperació d'una via que es conserva, gairebé en la seva totalitat, sota diverses denominacions: camí ral, carrerada, camí dels Safarejos, camí Vell de Vilafranca, carretera de Valls...

També permetrà reconèixer sobre el terreny esdeveniments de la nostra història, com foren els trasllats de les despulles del rei Pere el Gran de Vilafranca a Santes Creus,⁸ o les del rei Joan II de Barcelona a Poblet,⁹ o les accions bèl·liques de l'exèrcit espanyol a Catalunya els segles XVII i XVIII, les de la guerra del Francès i els moviments populars i/o revolucionaris dels segles passats, que tingueren per escenari mantes vegades l'itinerari treballat.

3. CATALOGACIÓ DE LA DOCUMENTACIÓ I DADES RECOLLIDES

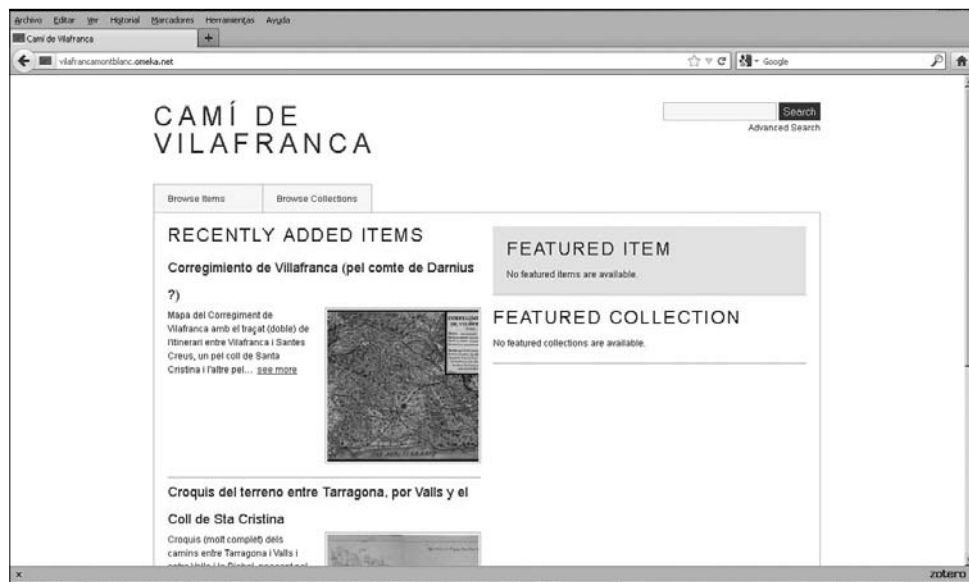
En aquesta tasca d'investigació i de reconeixement a peu del territori, s'estan recollint una sèrie de dades i de documentació que cal ordenar i classificar de cara possibles publicacions, conferències, estudis...

D'una banda, es treballa amb els mapes d'escala 1:25.000 de l'ICC per radiografiar el terreny i marcar-hi al damunt l'itinerari original i els emplaçaments arqueològics o històrics localitzats.

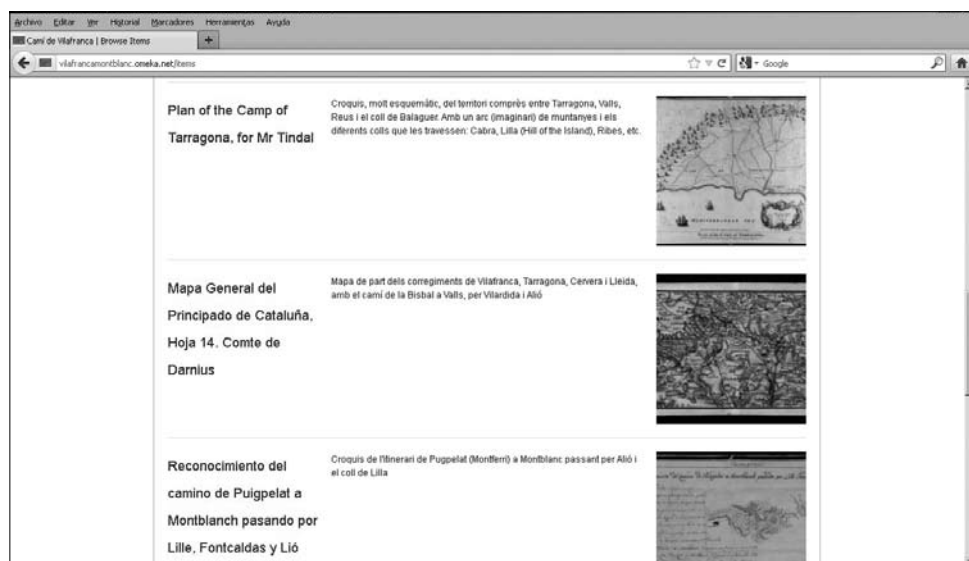
⁸ Crònica de Bernat Desclot, cap. 148, i Crònica de Ramon Muntaner, cap. 146.

⁹ Crònica de l'enterrament de Joan II, escrita per Pere Miquel Carbonell i publicada per Pròsper de Bofarull en la *Colección de documentos inéditos de la Corona de Aragón*, núm. 27-28.

D'altra banda, la documentació escrita, cartogràfica i fotogràfica, s'està ordenant en una base de dades en línia d'accés lliure, que permetrà publicar la informació i les dades en una web o bloc o en una presentació especial (<http://vilafrancamontblanc.omeka.net>).

□ Figura 1: Base de dades que recull recursos del camí ral.

□ Figura 2: Base de dades que recull recursos del camí ral.

4. BIBLIOGRAFIA

GIRÓ ROMEU, P. (1950). «Identificación de algunas vías romanas en el Penedès». *I Asamblea Intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell.

GURT, J.M.; MARQUÈS, A. (1988). «La conquesta cadastral de l'espai. Les empremtes de la història en el paisatge del Camp de Tarragona». *Revista Espais*, núm. 12.

PALET, J.M. (2006). «Estudi del poblament rural de l'ager Tarraconensis. Una aplicació a la Cossetània oriental». *Actes del Seminari organitzat pel Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, la Societat Catalana d'Estudis Clàssics i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, amb la col·laboració de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili*, Tarragona.

DE SOTO CAÑAMARES, P. (2010). *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i del transport a la Catalunya romana*. Tesis doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona [www.tdx.cat/handle/10803/5560].

□ Camí ral de Vilafranca a Montblanc. Sortida de Vilafranca pel Camí de la Bleda.

□ Camí ral de Vilafranca a Montblanc. Passat el Riu Foix.

□ Camí ral de Vilafranca a Montblanc. Tram del camí esborrat cap al torrent de Marramaus.

□ De la riera de Cornudella a Lligamosques.

□ Tram de Can Pau a l'Hostal Nou.

□ Camí ral de Vilafranca a
Montblanc poc abans d'arribar
a Trencacantis.

□ Camí ral de Vilafranca
a Montblanc. de Trencacantis
a Freie.

□ Camí ral de Vilafranca a
Montblanc. Llera de la Riera
de la Bisbal.

□ Camí ral de Vilafranca
a Montblanc a la sortida de
la Bisbal.

□ Vista del Coll de Santa Cristina
des de Can Llagostera.

□ Pujada al Coll de Santa Cristina.

❑ Camí ral de Vilafranca a Montblanc cap al coll de Santa Cristina des de l'Arbocet.

❑ Ermita de Santa Cristina.

❑ Camí ral de Vilafranca a Montblanc. Indicadors al Coll de Santa Cristina.

□ Vilardida.

□ Coll vell de Lilla.

□ Coll vell de Lilla.